

Welzijn in het werk op de weegschaal

Van Ruysseveldt J., De Witte H. en Janssens F. (2002), *Welzijn in het werk op de weegschaal. Onderzoek naar mogelijke invullingen van het concept 'werkbaarheidsgraad' en de haalbaarheid van een monitoringsysteem voor Vlaanderen*, HIVA, Leuven.

In het kader van het VIONA-onderzoeksprogramma 2001 is aan het HIVA, in samenwerking met het Departement Psychologie van de K.U.Leuven en de STV/SERV, de opdracht gegeven een expertenrapport te maken over de haalbaarheid van een Vlaams monitoringsysteem voor een werkbaarheidsgraad. Daarbij werden tevens diverse mogelijke invullingen van het concept 'werkbaarheidsgraad' geëxploreerd. Werkbaarheid werd daarbij opgevat als een synoniem voor begrippen zoals kwaliteit van de arbeid, welzijn in het werk en stress.

voldoen, wil het een gedegen basis vormen voor het formuleren van kwantitatieve doelstellingen en *benchmarks* voor de verbetering van de kwaliteit van de arbeid?

Werkbaarheid: beleidsachtergronden en conceptuele invulling

In het expertenrapport worden stapsgewijs de volgende vragen behandeld:

- Welke instituten verzamelen op dit ogenblik in België/Vlaanderen systematisch en op voldoende grote schaal gegevens met betrekking tot (aspecten van) het welzijn in het werk? Welk meetinstrumentarium wordt in het lopend onderzoek gehanteerd? Welke databestanden zijn door deze instituten opgebouwd? Zijn de gegevens in deze databanken toegankelijk voor derden en onder welke voorwaarden? Doel is om op grond van deze en andere vragen een *omvattende inventarisatie* van de in België/Vlaanderen lopende initiatieven te maken.
- In welke mate kan, rekening houdende met de bestaande databanken en meetinstrumenten, gekomen worden tot een eenduidig, valide en betrouwbaar *monitoringsysteem* voor Vlaanderen, zowel intersectoraal als sectoraal? Welke haalbaarheids- en zorgvuldigheidscriteria dienen daarbij gehanteerd te worden?
- Aan welke kenmerken moet een monitoringsysteem met betrekking tot de werkbaarheidsgraad

Recent is de beleidsaandacht voor het thema 'kwaliteit van de arbeid' op de verschillende beleidsniveaus sterk toegenomen. Zo spreken de sociale partners in het Vlaams Werkgelegenheidsakkoord 2001-2002 het volgende af: "De sociale partners willen dat het begrip werkbaarheidsgraad geoperationaliseerd wordt. De bedoeling is een algemeen bruikbaar werkinstrument te introduceren dat eenvoudig hanteerbaar is voor bedrijven en sectoren en waarbij aan benchmarking kan gedaan worden op Vlaams, sectoraal en indien mogelijk ook op internationaal niveau. Belangrijk is dat een referentiebestand wordt opgebouwd en dat er een nulmeting kan plaatsvinden om op die basis een permanent monitoringsinstrument uit te werken."

De Vlaamse overheid en de Vlaamse sociale partners bevestigen hun aandacht voor de werkbaarheid als beleidsthema door in het Pact van Vilvoorde overeen te komen de volgende doelstelling na te streven: "Dankzij een verhoging van de kwaliteit van de arbeid, de kwaliteit van de arbeidsorganisatie en de kwaliteit van de loopbaan is in 2010

werkzaam worden en blijven voor iedereen aantrekkelijk. In 2010 ligt de *werkbaarheidsgraad* substantieel hoger.” (doelstelling 4 van het Pact van Vilvoorde).¹

Conceptueel wordt het begrip werkbaarheid in het expertenrapport beschouwd als een koepelbegrip dat zowel verwijst naar de kenmerken van de arbeidssituatie (de oorzaken van een gebrekkige werkbaarheid), als naar de gevolgen van het werk voor de werknemer. Werkbaarheid is conceptueel equivalent voor begrippen als kwaliteit van de arbeid, welzijn in het werk en stress. Ook deze begrippen zijn te beschouwen als koepelbegrippen die zowel oorzaken (stressoren, welzijnsrisico's) als gevolgen (stressreacties, welzijnsgevolgen) omvatten. Naar analogie worden in het rapport de termen 'werkbaarheidsrisico's' (voor de oorzaken) en 'werkbaarheidsgevolgen' gehanteerd. Doorheen het rapport passeren de relevante werkbaarheidsrisico's en werkbaarheidsgevolgen de revue.

Inventarisiestudie: de in België/Vlaanderen lopende initiatieven

In het rapport worden de bestaande initiatieven op het vlak van dataverzameling met betrekking tot welzijn in het werk geïnterviewd. Deze initiatieven worden tevens geëvalueerd naar hun mogelijke bruikbaarheid voor een nulmeting in het kader van een Vlaamse werkbaarheidsmonitor. Er is een onderscheid gemaakt tussen de zogenaamde *kerninstituten* en de *periodieke 'niet-specifieke' surveys*. Onder kerninstituten verstaan we instituten/organisaties die zich gespecialiseerd hebben in het uitvoeren van bedrijfsaudits op het terrein van welzijn in het werk en die de data hiervan geheel of gedeeltelijk aanwenden voor het opbouwen van een grootschalig referentiebestand. Achtereenvolgens worden de volgende kerninstituten behandeld: IDEWE/ISW, NOVA/Quest en Different bvba. Onder de noemer periodieke 'niet-specifieke' surveys bespreken we: de WIV-gezondheidsenquête, de Panelstudie Belgische Huishoudens (PSBH), de APS-survey en de 'European Survey on Working Conditions' (ESWC). Telkens worden de gevolgde werkwijze, de gehanteerde instrumenten (en bijhorende concepten) en de gerealiseerde datasets/referentiebestanden beschreven.

Deze inventarisatie wordt aangevuld met een evaluatie van de bruikbaarheid van de data in het licht van een nulmeting voor een Vlaamse werkbaarheidsmonitor. Bij die evaluatie worden de volgende noodzakelijke *criteria* of eisen gehanteerd waaraan een (nul)meting in het kader van een Vlaamse werkbaarheidsmonitor moet voldoen: representativiteit, methodologische accuraatheid en een breed-spectrum invulling van het concept werkbaarheidsgraad (zie tabel 1). Representativiteit verwijst vanzelfsprekend naar de mate waarin de dataset representatief is voor de Vlaamse beroepsbevolking. De dataset moet tevens een betrouwbare afspiegeling bieden van de indeling van de Vlaamse beroepsbevolking naar relevante criteria als geslacht, beroep, leeftijd, sector en bedrijfsgrootte. Het criterium 'methodologische accuraatheid' heeft vooral betrekking op de meettechnische kwaliteiten van het gehanteerde instrument: meet het instrument op een voldoende betrouwbare en geldige wijze de vooropgestelde concepten? Ten slotte evalueren we ook de mate van 'breed-spectrum' invulling van het concept werkbaarheidsgraad: in welke mate worden relevante stressoren (kenmerken van de werksituatie die gevolgen kunnen hebben voor het welzijn van werknemers) en stressreacties (gevolgen van het werk voor diverse aspecten van het welzijn van werknemers) gemeten?

De datasets opgebouwd in het kader van de zogenaamde *kerninstituten*, scoren meestal voldoende op het vlak van de methodologische accuraatheid en de breed-spectrum invulling van het werkbaarheidsconcept, maar onvoldoende op het vlak van de representativiteit. De vier datasets die verzameld zijn in het kader van de periodieke 'niet-specifieke' surveys scoren over het algemeen voldoende op het vlak van de representativiteit en de methodologische accuraatheid, maar onvoldoende op het vlak van de breed-spectrum invulling van het werkbaarheidsconcept. Omdat we ervan uitgaan dat een Vlaamse werkbaarheidsmonitor *tegelijkertijd* aan de drie vooropgestelde criteria moet voldoen en geen van de onderzochte datasets voldoende scoort voor alle drie criteria tegelijk, concluderen de auteurs van het expertenrapport dat geen van de beschreven datasets gebruikt kan worden voor een nulmeting in het kader van een Vlaamse werkbaarheidsmonitor. Een nieuw steekproefonderzoek voor de nulmeting en de opvolg-

Tabel 1.

Algemene evaluatie van geïnventariseerde datasets m.b.t. een nulmeting in het kader van een Vlaamse werkbaarheidsmonitor.

	Representativiteit	Methodologische accuraatheid	Breedspectrum invulling
Kerninstututen			
IDEWE/ISW		x	x
NOVA/Quest		x	x
Different bvba		(x)	(x)
Periodieke 'niet-specifieke' surveys			
WIV-gezondheidsenquête	x	x	
PSBH	x	x	
APS-survey	x	x	
ESWC	(x)		x

Bron: Van Ruysseveldt J., De Witte H. en Janssens F., 2002.

metingen van de Vlaamse werkbaarheidsgraad is bijgevolg noodzakelijk.

De contouren van een Vlaamse werkbaarheidsmonitor

In het afsluitende hoofdstuk ondernemen de auteurs een poging om de contouren van een Vlaamse werkbaarheidsmonitor te schetsen. Een Vlaamse werkbaarheidsmonitor moet idealiter toelaten de volgende doelstellingen te realiseren:

- trends in de werkbaarheid te beschrijven, zowel op het niveau van de Vlaamse beroepsbevolking als voor specifieke deelpopulaties onderscheiden op basis van relevante sector-, bedrijfs- en werknemerskenmerken;
- op elk meetmoment de verschillen in werkbaarheid tussen relevante deelpopulaties te beschrijven en te analyseren;
- samenhangen tussen specifieke welzijnsrisico's (stressoren) en welzijnsgevolgen (stressreacties) te analyseren.

Ten aanzien van de concrete uitwerking van een Vlaamse werkbaarheidsmonitor stellen zich in hoofdzaak twee vragen: (1) welk *instrument* wordt ingezet voor het meten van de werkbaarheid en (2) volgens welk *design* wordt de dataverzameling uit-

gevoerd (afbakening onderzoekspopulatie, identificatie van meetniveau(s), steekproefomvang, al dan niet gestratificeerde steekproef)?

Wat betreft de aanpak van de dataverzameling heeft het expertenteam voor- en nadelen van een individuele steekproefmeting versus een afdelingsgewijze organisatie van de bevraging tegenover mekaar afgezet. Op basis van haalbaarheidscriteria en in functie van het gedetailleerd capteren van trendevolutes is uiteindelijk gekozen voor de individuele meting. Omdat de Vlaamse Regering en de Vlaamse sociale partners in 2010 de voortgang met betrekking tot de doelstellingen uit het Pact van Vilvoorde willen evalueren en omdat voor een accurate trendmeting drie meetmomenten vereist zijn, stelt het expertenteam volgende meetmomenten voor: 2003 (nulmeting), 2006 (tussentijdse evaluatie) en 2009 (eindevaluatie t.a.v. de 2010-doelstellingen van het Pact van Vilvoorde).

Ook met betrekking tot het gehanteerde instrument wordt een voorstel uitgewerkt (zie tabel 2). Het expertenteam heeft daarbij zoveel mogelijk willen aansluiten bij de gangbare onderzoekspraktijk, maar heeft bij de selectie van modules voor het instrument ook gebruik gemaakt van een wetenschappelijk model: het Vitamine-model van Warr. Er wordt geopteerd voor een schriftelijke vragenlijst die bestaat uit een selectie van modules uit

Tabel 2.

Inhoudelijk voorstel instrument 'Vlaamse werkbaarheidsmonitor'.

Identificatievariabelen

- Geslacht
- Leeftijd
- Opleidingsniveau
- Gezinsvorm
- Kinderlast
- Sector
- Bedrijfsgrootte
- Beroep
- Contractvorm
- Dienstomvang
- Bedrijfsanciënniteit

Werkgerelateerde kenmerken**Arbeidstijdproblematiek**

- Gezondheidsbelastende uren (ploegenarbeid, nachtarbeid)
- Sociaal-belastende uren (weekendwerk, onvoorspelbare uren)
- Overuren
- Woon-werk-tijd
- Gezinsvriendelijke regelingen

Organisatieparameters

- Computers en ICT-gebruik
- Teamwerk
- Werkoverleg
- Functioneringsgesprek
- Variabele beloning
- Opleiding

Arbeidsomstandigheden

- Klassieke fysieke
- RSI-gerelateerde inconveniënten
- Pesten

Stressorenchalen

- Werktempo en -hoeveelheid
- Emotionele belasting
- Inspraak
- Afwisseling in het werk
- Zelfstandigheid
- Directe leiding
- Toekomstonzekerheid

Stressreacties en afgeleide gevolgen

- Herstelbehoefte
- Plezier in het werk
- Leermogelijkheden
- Werk-privé-balans
- Arbeidstevredenheid
- Psychisch onwelbevinden
- Psychosomatische klachten (incl. RSI en slaapkwaliteit)
- Verloopintentie

bestaande en gevalideerde instrumenten. Daarbij wordt geopteerd voor het hanteren van (psychometrisch gevalideerde) schalen met meerdere items. Het instrument dient tevens een *breed-spectrum invulling* van het begrip ‘werkbaarheid’ te weerspiegelen. Dat impliceert dat voldoende aandacht wordt besteed aan zowel de welzijnsrisico’s (of stressoren), als aan de welzijnsgevolgen (of stressreacties). Het instrument dient anderzijds ook *beperkt in omvang* te zijn om een maximale respons te garanderen. In de mate van het mogelijke wordt tevens gepoogd om aan te sluiten bij de Nederlandse ARBO-monitor, die ontwikkeld werd om tegemoet te komen aan een gelijkaardige doelstelling. Dit opent tevens perspectieven voor een vergelijking met de Nederlandse situatie.

Joris Van Ruysseveldt
Open universiteit Nederland, Faculteit Psychologie

Hans De Witte
Onderzoeksgroep voor Stress, Gezondheid en Welzijn,
Departement Psychologie/K.U. Leuven

Frank Janssens
STV-Innovatie & Arbeid

Noot

1. Ook op Europees niveau zijn initiatieven opgestart om kwalitatieve aspecten van de werkgelegenheid in de Europese werkgelegenheidsstrategie te integreren. Eind 2002 – op de top van Laken – wordt beslist de kwaliteit van het werk als een algemene doelstelling in de werkgelegenheidsrichtsnoeren voor 2002 op te nemen. Volgende nieuwe horizontale doelstelling in de Europese werkgelegenheidsstrategie wordt naar voren geschoven: “Teneinde de arbeidsparticipatie te verhogen, sociale cohesie en sociale vooruitgang te verbeteren, het concurrentievermogen, de productiviteit en de werking van de arbeidsmarkt te verbeteren, streven de lidstaten ernaar dat beleidsmaatregelen in het kader van de vier pijlers van de Europese werkgelegenheidsstrategie bijdragen tot het behoud en de verbetering van de kwaliteit van het werk.”